

TÜRKLER'İN POTLAÇ GELENEĞİ

13 Haziran 2021

Yıldırım Koç

Yaklaşık 100 yıl önceye kadar ABD'de ve Kanada'da bazı kızılderili kabilelerinde de "potlaç" adı verilen bir gelenek vardı. Bu geleneğin İngilizce karşılığı da "potlach" idi.

ABD'li antropologlar, "potlaç" sözcüğünün "vermek" veya "hediye" anlamına geldiğini ileri sürüyorlar. Kızılderililerin potlaçının ana amacı, mal birikimini paylaşmaktı. Bu paylaşım danslı bir törenle gerçekleştiriliyordu.

Kwagu'l kabilesinin şefi O'waxalagalis, antropolog Franz Boas'a potlaç konusunda şunları söylemiş: "Kanunlarımız bizim dans etmemizi emrettiğinde, dans edeceğiz; ve kalplerimiz ziyafet vermeyi istediğinde ziyafet vereceğiz. Beyaz adama, 'kızılderilinin yaptığını yap' diyor muyuz? Dansetmemizi emreden, katı bir yasadır. **Malımızı arkadaşlarımız ve komşularımız arasında paylaşmama emreden de katı bir yasadır. Bu iyi bir yasadır.** Beyaz adam kendi kanunlarına uysun; biz kendi kanunlarımıza uyacağız. Eğer şimdi bizim dans etmemizi yasaklamaya gelmişseniz, defolup gidin. Eğer böyle değilse, hoş geldiniz."

Potlaç, Kanada'da 1884 yılında, ABD'de ise 19. yüzyılın sonlarında yasaklandı. Gerekçe, "yararsız bir adet" olduğu, "medenî" değerlerle çeliştiği, israfa yol açtığıydı. Kapitalizm, ilkel komünal toplumdaki kalma bir uygulamayı tehdit olarak algılıyordu.

Kızılderililerin kilim desenleri ile Orta Asya kilim desenleri arasındaki benzerlik ve ortak sözcükler bilinir. Diğer bir ortaklığımız da "potlaç". Türkler'in binlerce yıl önceki bir geleneği ABD ve Kanada'nın Kızılderililerine de taşınmış.

Eşitlikçi ve ortak mülkiyetçi bir toplum anlayışı, eski Türklerin bazı boylarında da vardı. Potlaç geleneği, çok büyük olasılıkla ortak mülkiyetçi ilkel toplumun önemli bir kalıntısıydı. Eski Türklerdeki potlaç uygulamasını Ziya Gökalp şöyle anlatmaktadır:

"Türk İli'nde kendine hâs bir nevi ortak mülkiyet vardı. Bunu gösteren âdetlerden bazısını zikrederim. (...)

"Korkut Ata Kitabı'na göre, boy beyleriyle hatunlar ekseriyâ şölen adı verilen umûmi ziyâfetler verirlerdi. Yirmidört boy beyinin bu ziyâfetlerde hazır bulunması şarttı. Fakat, bu ziyâfetlere iştirâk eden yalnız beyler değildi. İl'e mensup bütün fertler umûmi sofralarda yer, içer, eğlenirdi. Bunlar arasında çıplak olanlara elbise giydirilir, borcu olanlar varsa borçları verilir, düşkün olanlara yardım edilirdi. (...)

"Şölenler bu derecede kalmazdı. Bazan Acem şairlerinin 'Hân-ı Yağma' dedikleri, 'Yağma Ziyâfeti' şeklinde olurdu. Korkut Ata Kitabı meydana çıkıncaya kadar 'Hân-ı Yağma'nın nasıl bir ziyâfet olduğu bilinmiyordu. Bu kitap bize Oğuz İli'nde beylerbeyi mevkiinde bulunan Salur Kazan'ın her sene bir yağma ziyâfeti verdiğini, Üç Ok'la Boz Ok'un bütün boylarını bu ziyâfete davet ettiğini söylüyor. Ziyâfet şöyle nihayet bulurdu: Yemekler yenip sofradan kalkılınca Salur Kazan hatununun elinden tutarak otağdan çıkar, otağın içinde ve dışında her ne malı varsa yağma edilmesini beylerden ve halktan rica ederdi. Bu hareketle yalnız hatununu nefesine hasrettiğini, bundan başka her nesi varsa umûma ait olduğunu anlatmış olurdu.

"Oğuz'un en zengin beyi olan Salur Kazan, bütün servetinin yağma edilmesiyle, o gün Oğuz İli'nin en fakir bir ferdi olurdu. Bununla beraber, çok geçmeden, reislik aidatı, onu eskisinden daha zengin yapardı. Fakat, bu yeni servet de nihayet sene nihayetine kadar elinde kalabilecekti. Yılbaşında yeniden bir yağma ziyâfeti verecek, bütün varını yoğunu toptan halka dağıtacaktı." (Gökalp, Ziya, **Türk Devletinin Tekâmülü**, (Haz.Kâzım Yaşar Kopruman), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s.33-34. Potlaç konusu, Ziya Gökalp'in **Türk Medeniyeti Tarihi** kitabında da bulunmaktadır. Gökalp, Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1976, s.73-82)

Türkler'in bu güzel geleneğini, "potlaç"ı, ilk kez 1968 yılında lise son sınıfta sosyoloji öğretmenim Mediha Esnel'den öğrenmiştim. Mediha Esnel, ünlü biliminsanlarımızdan Niyazi Berkes'in eski eşi idi. Türkiye'nin ilk bilimsel köy sosyolojisi çalışmalarını gerçekleştiren kişiydi. Mediha Hocam'ı saygıyla anıyorum.